

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳۱۵۷۲

مرکز اسناد و کتابخانه ملی ایران
تهیه مرکز

دانشگاه شهید بهشتی

۲۰ / ۱۱ / ۱۳۷۹

بررسی رابطه بین حجم پول تورم‌های بالا و مالیات تورمی
در اقتصاد ایران (طی دو دهه اخیر)

پایان نامه ارائه شده به گروه اقتصاد

دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی

دانشگاه شهید بهشتی

برای دریافت دانشنامه کارشناسی ارشد

در رشته اقتصاد

توسط:

ایرج رحمانی

استاد راهنما:

دکتر کامبیز هژبر کیانی

شهریور ماه ۱۳۷۸

۳۱۵۷۲

۸۹۶۶

برگ تاییدیه پایان نامه

عنوان پایان نامه: بررسی رابطه بین حجم پول، تورمهای بالا و مالیات تورمی در اقتصاد ایران (طی دو دهه اخیر)

نام دانشجو: ایرج رحمانی

دوره: کارشناسی ارشد رشته اقتصاد

این پایان نامه در جلسه (۷۸،۶،۲۲) با شماره (- ۱۹،) و درجه (عالی) مورد تایید اعضای کمیته پایان نامه، متشکل از استادان زیر قرار گرفت:

دکتر کامبیز هژبر کیانی

استاد راهنما

امضاء

دکتر محمد علی مانی

استاد مشاور

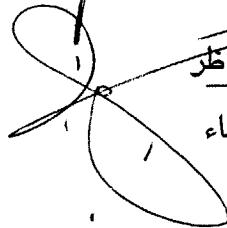
امضاء

دکتر حسن درگاهی

استاد ناظر

امضاء

تقدیم به:

پدرم و مادر رحمانی ام

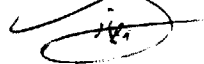
اذعان

مطالب ارائه شده در این پایان نامه توسط اینجانب در دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهید بهشتی در فاصله زمانی فروردین ۱۳۷۷ تا شهریور ۱۳۷۸ به انجام رسیده است. به استثنای کمکهای مورداشاره در سپاسگزاری، محتوی این پایان نامه بطور کامل توسط اینجانب صورت گرفته است. این پایان نامه یا بخشی از آن برای دریافت هیچ مدرکی به این دانشگاه یا دیگر دانشگاهها ارائه نشده است و کلیه حقوق این پایان نامه متعلق به دانشگاه شهید بهشتی است.

ایرج رحمانی

شهریور ۱۳۷۸

امضاء

سپاسگزاری

سپاس پروردگاری را که توفیق آشنایی با قلم و کتاب را به این بنده ناچیز خود ارزانی فرمود ،
همو که دانش را موجب عزت بندگانش قرار داد و با عرض احترام و ادب به پیشگاه تمام عزیزانی که
جاده بس دشوار و طولانی علم و معرفت را با نور وجود خویش روشن ساختند .
در اینجا لازم می دانم بمنظور بهره مندی دائمی از الطاف الهی و به پیروی از این بیت زیبا از
مثنوی شریف :

از خدا جویم توفیق ادب بی ادب محروم ماند از لطف رب

از تمامی استادان عزیزم بویژه جناب آقای دکتر کامبیز هژبرکیانی که زحمت راهنمایی این
پایان نامه را با دقت فراوان بعهده داشتند و همچنین جناب آقای دکتر محمدعلی مانی بعنوان
استاد مشاور ،جناب آقای دکتر حسن درگاهی بعنوان استاد ناظر و جناب آقای دکتر پرویز داودی
رئیس محترم گروه اقتصاد دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهیدبهبشتی که با نظرات
مفید و سازنده اشان به غنای مطالب افزودند و بنده را مورد لطف خود قرار دادند صمیمانه تشکر و
سپاسگزاری نمایم .

«چکیده»

عنوان پایان نامه: بررسی رابطه بین حجم پول تورم‌های بالا و مالیات تورمی
در اقتصاد ایران (طی دو دهه اخیر)

نام دانشجو: ایرج رحمانی

استاد راهنما: دکتر کامبیز هژبر کیانی

دوره: کارشناسی ارشد رشته اقتصاد، دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهید بهشتی

تاریخ ارائه پایان نامه: شهریور ۱۳۷۸

وقوع انقلاب اسلامی موجب تغییرات گسترده در متغیرهای عمده اقتصادی شد. کاهش بی‌سابقه در محصول و سرمایه‌گذاری با افزایش اختلاف بین نرخ رسمی ارز و نرخ بازار سیاه (یا آزاد) و افزایش سریع قیمت‌ها همراه بود. در این دوره (۱۳۷۶-۱۳۵۷) عرضه پول (معیار M_2) با نرخ متوسط سالانه $23/12$ و شاخص بهای خرده‌فروشی با نرخ متوسط سالانه $20/56$ افزایش یافتند. این در حالی است که تولید ناخالص ملی در طی دوره یاد شده تنها با نرخ متوسط سالانه $1/24$ رشد کرده است. مجموعه این شرایط موجب شد که طی این سالها ما شاهد رکود همراه با تورم و یک وضعیت نامطلوب اقتصادی باشیم. در چنین شرایطی بنظر می‌رسد که «در دوره بعد از انقلاب شدت عکس‌العمل تقاضای پول به تولید کاهش بسیار یافته»^(۱) و نقش سایر عوامل بویژه تورم در توضیح آن افزایش یافته است.

با توجه به نکات یاد شده در مطالعه حاضر رابطه بین مانده‌های واقعی و تورم با استفاده از مدل تقاضای پول کاگان و با استفاده از داده‌های ماهانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین فرض می‌شود که انتظارات تورمی بنا به فرضیه انتظارات تطبیقی شکل می‌گیرد. نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که مدل فوق‌قادر است تجربیات پولی و تورمی طی دوره مذکور را حداقل در مقاطعی چه برحسب M_1 و چه برحسب M_2 بنحو مطلوبی توضیح دهد. از طرف دیگر این نتایج بار دیگر پولی بودن تورم‌های موجود در اقتصاد ایران را تایید می‌کند و همچنین نشان می‌دهد که در اکثر دوره‌ها دولت در پی حداکثر کردن درآمد خود از طریق خلق پول نبوده است.

۱- پسران، هاشم «روندهای اقتصادی و سیاستهای اقتصاد کلان در ایران در دوران پس از انقلاب» مجله اقتصاد و پول سال اول

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۶	فصل اول: پول و تئوریهای تقاضای پول
۶	۱-۱- پول ووظایف آن
۶	۱-۱-۱- تعریف پول
۶	۱-۱-۲- اجزای تشکیل دهنده ذخیره پول
۷	۱-۱-۳- وظایف پول
۹	۲-۱- تئوریهای تقاضای پول
۹	۱-۲-۱- مقدمه
۱۱	۲-۲-۱- روش کلاسیک برخورد با تقاضای پول
۱۵	۳-۲-۱- اقتصاد پولی کینزی
۲۰	۴-۲-۱- تئوری مقداری جدید
۲۳	۳-۱- رابطه تقاضای پول و سرعت درآمدی پول
۲۳	۱-۳-۱- سرعت درآمدی پول
۲۵	۲-۳-۱- سرعت و سیاست
۲۵	۳-۳-۱- سرعت و تقاضای پول
۲۷	۴-۳-۱- سرعت و تورم
۲۹	۵-۳-۱- تورم و میزان بهره
۲۰	۶-۳-۱- سرعت و تورم زدایی
۳۲	فصل دوم: تقاضای پول در شرایط تورمهای بالا و مالیات تورم: معرفی مدل کاگان
۳۲	۱-۲- تقاضای پول و تورمهای بالا

صفحه	عنوان
۳۴	۲-۲- پایه نظری مدل کاگان.....
۳۵	۲-۲-۱- تقاضا برای مانده‌های واقعی.....
۳۹	۲-۳- ثبات تعادل در تورمهای بالا (تحت شرایط رشد پول ثابت).....
۴۲	۲-۴- مالیات تورم.....
۴۴	۲-۵- درآمد مالیات تورمی.....
فصل سوم: سیاستهای پولی و مالی	
۴۷	۳-۱- مقدمه.....
۴۷	۳-۲- مقایسه سیاست مالی و پولی.....
	۳-۳- مؤثر بودن سیاست تقاضای کل از دیدگاه طرفداران نظریه پولی (پولیون) و نظریه مالی (مالیون) و نظریه کلاسیکهای جدید.....
۴۹	۳-۳-۱- مدل طرفداران نظریه مالی (مالیون).....
۵۱	۳-۳-۲- مدل طرفداران نظریه پولی (پولیون).....
فصل چهارم: نگاهی به اقتصاد ایران	
۶۱	۴-۱- مقدمه.....
۶۲	۴-۲- سیاستهای مالی و پولی.....
۶۵	۴-۳- سیاستهای پولی.....
۶۷	۴-۴- سالهای پس از جنگ، برنامه اول توسعه و اجرای سیاست تعدیل.....
فصل پنجم: سابقه تحقیق	
۷۵	۵-۱- مقدمه.....

صفحه	عنوان
۷۶	۵-۲- مطالعات صورت گرفته در اقتصاد ایران.....
۸۲	۵-۳- مطالعات صورت گرفته در سایر کشورها.....
۸۹	فصل ششم: روش شناسی.....
۸۹	۶-۱- مقدمه.....
۹۰	۶-۲- سربهای زمانی و فرایندهای تصادفی.....
۹۱	۶-۲-۱- میانگین و کوواریانس ها.....
۹۳	۶-۲-۲- گام تصادفی.....
۹۵	۶-۲-۳- میانگین متحرک.....
۹۶	۶-۲-۴- پایایی.....
۹۸	۶-۲-۵- نوفه سفید.....
۹۹	۶-۲-۶- فرایند اتورگرسیو مرتبه اول.....
۱۰۱	۶-۳- آزمون پایایی.....
۱۰۱	۶-۳-۱- آزمون پایایی بر اساس همبستگی نگار.....
۱۰۲	۶-۳-۲- آزمون پایایی و ریشه واحد.....
۱۰۵	۶-۳-۳- آزمون دیکی - فولر تعمیم یافته.....
۱۰۷	۶-۳-۴- آزمون ریشه واحد و پایایی در عمل.....
۱۰۹	۶-۳-۵- حذف روندها از سربهای زمانی اقتصادی.....
۱۱۰	۶-۴- همگرایی.....
۱۱۳	۶-۴-۱- تخمین بردار همگرایی.....
۱۱۵	۶-۴-۲- آزمون همگرایی.....
۱۱۵	۶-۴-۲-۱- آزمون انگل - گرنجر و انگل - گرنجر تعمیم یافته برای همگرایی ..

	۶-۴-۲-۲-آزمون دورین-واتسن رگرسیون همگرایی	۱۱۶
--	---	-----

	فصل هفتم:	۱۱۸
--	-----------	-----

	۷-۱-فرضیه	۱۱۸
--	-----------	-----

	۷-۲-دوره‌های منتخب	۱۱۹
--	--------------------	-----

	۷-۳-معادلات مدل	۱۲۴
--	-----------------	-----

	۷-۴-داده‌ها	۱۲۳
--	-------------	-----

	۷-۵-آزمون ریشه واحد	۱۲۴
--	---------------------	-----

	۷-۶-روش تخمین	۱۲۷
--	---------------	-----

	۷-۷-برآورد مدل	۱۳۰
--	----------------	-----

	۷-۸-نتیجه‌گیری	۱۳۶
--	----------------	-----

	پیوست‌ها
--	----------	-------

	۱-داده‌های آماری
--	------------------	-------

	۲-نتایج کامپیوتری
--	-------------------	-------

	منابع و مأخذ
--	--------------	-------

مقدمه

تصریح تقاضا برای تراز مانده‌های واقعی، نقش مهمی در تحلیل اقتصاد کلان، هم به لحاظ اهداف تئوریک و هم به لحاظ اهداف تجربی بازی می‌کند. در سطح تحلیلی، تابع تقاضای پول یک جزء کلیدی در فرمول‌بندی بسیاری از تئوریهای اقتصاد کلان است. از نقطه نظر عملی، تعیین یک رابطه با ثبات بین مانده‌های تراز واقعی و سایر متغیرهای کلان یک التزام اولیه برای فرمول‌بندی اهداف مقداری پولی است. مکانیزم انتقال شوکهای سیاستی پولی (و به طور کلی‌تر، مدیریت اقتصاد کلان) به متغیرهایی که تقاضا برای تراز پولی را تعیین می‌کند، بستگی دارد. تخمین تقاضا برای پول در کشورهای در حال توسعه ادبیات حجیمی را در طول سالها به وجود آورده که با مباحث پیشرفته‌ای در اقتصاد سنجی و روشهای آماری همراهی شده است. بویژه بسط و توسعه تکنیکهای همگرایی^(۱) و تخمین روابط بلند مدت در اقتصاد.^(۲)

مدلهای تقاضای پول مرسوم

مدلهای مرسوم تقاضای پول در کشورهای در حال توسعه نوعاً شامل تنها درآمد واقعی به عنوان متغیر مقیاس^(۳) و نرخ تورم به معنویان متغیر هزینه فرصت می‌باشند. نرخهای بهره داخلی یا به علت اینکه فرض می‌شود داراییهای مالی قابل دسترس نیستند - که در این حالت انتخاب نگهدارندگان دارایی، به پول یا سایر داراییهای واقعی نظیر کالاهای مصرفی با دوام محدود می‌شود - و یا مقررات دولتی همراه با سایر موانع مالی، تغییر کمی در طول زمان نشان می‌دهند، به طوریکه اثر بالقوه آنها از نظر اقتصاد سنجی به سختی قابل تعیین است.

مطالعاتی که کوشش کرده‌اند نرخهای بهره اسمی را وارد تابع تقاضا کنند با موفقیت اندکی توأم بوده است. برای مثال در نتایجی که بوسیله فائر^(۴) برای هفت کشور در حال توسعه به دست

1- Cointegration

2- Harvey - 1990

3- Scale variable

4- Fair, Ray C. 1987. "International Evidence on the Demand for Money". Review of Economics and statistics 69 (August); 437-80.

آمده، متغیر نرخ بهره تنها در یک مورد معنی دار و دارای علامت صحیح بوده است. با این وجود، بعضی از مطالعات اخیر اثر معنی دار نرخ های بهره را بر روی تقاضای پول در کشورهای در حال توسعه با درآمد متوسط به بالا^(۱) بویژه در آسیا و آمریکای لاتین تایید کرده است. بویژه در آن کشورهایی که سیستم مالی به درجه نسبتاً بالایی از تنوع رسیده و بازار مالی با آزادی نسبی از دخالتها و مقررات دولتی شروع به کار کرده اند. برای مثال آراو^(۲) و دیگران در سال ۱۹۹۵ و روسی^(۳) در سال ۱۹۸۹ برای برزیل و رینهارت و ویگه^(۴) برای آرژانتین، شیلی و اروگوئه اثر با معنی آماری متغیر نرخ بهره بر روی تقاضا برای تراز واقعی پول را تایید کرده اند.

هافمن و طهیری^(۵) نیز در بررسی تقاضا برای پول در موراگو نشان داده اند که نرخ بهره خارجی می تواند به عنوان هزینه فرصت مناسب نگهداری داراییهای پولی داخلی عمل کند.

اما هنگامی که بازارهای اعتباری غیر رسمی بزرگ هستند، هزینه فرصت نگهداری مانده های نقدی، نرخ بهره در بخش مالی غیر رسمی است و نه نرخ بهره رسمی. این نکته ای است که در اغلب مطالعات تقاضای پول مرسوم در کشورهای در حال توسعه نادیده گرفته شده است. این غفلت ممکن است توضیح دهد، چرا مطالعات قبلی با استفاده از نرخهای رسمی خیلی موفقیت آمیز نبوده است. به علاوه این مطلب اشاره می کند که در مطالعاتی که از نرخ بهره اسمی استفاده شده است، ممکن است تخمین های مناسبی از کشش تقاضای پول نسبت به نرخ بهره حاصل نشود. برای مثال وان وی جین برگن^(۶) در سال ۱۹۸۲ نشان داد که نرخ بهره بازار غیر رسمی یک اثر معنی دار بر روی تقاضا برای حسابهای مدت دار در کره دارد. به هر حال کمبود اطلاعات سری زمانی مناسب در مورد نرخهای بهره غیر رسمی در اکثر کشورهایی که بازار کنار خیابانی^(۷) برای اعتبارات بزرگ هستند، مانع استفاده منظم از این داده ها در تخمین مدل های

1- Upper-middle-income

2- Arrau

۳- Rossi, Jose W.

4- Reinhart & Vegh

5- Hoffman & Tahiri

6- Van Winjbergen

7- Curb market

تقاضای پول شده است.

با خارج کردن نرخ‌های بهره و با فرض یک مکانیزم تعدیل جزئی از سطوح واقعی به مطلوب می‌توان تابع تقاضای پول مرسوم را به صورت زیر بیان کرد:

$$Lnm_t = \lambda\alpha_0 + \lambda\alpha_1 \ln y_t - \lambda\alpha_2 \pi_{t+k}^a + (1-\lambda)Lnm_{t-1} + V_t$$

که در آن m_t تراز پولی واقعی، y_t درآمد واقعی، π_{t+k}^a نرخ تورم انتظاری در دوره $t+k$ و V_t جمله اختلال و $0 < \lambda < 1$ سرعت تعدیل می‌باشد.

تخمین این مدل، حجم وسیعی از موضوعات اقتصادسنجی مربوط به همزمانی^(۱)، انتخاب متغیرهای جانشین^(۲) برای انتظارات و غیر آن رابه وجود آورده است. اغلب مطالعات در مورد تابع تقاضای پول مرسوم در کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد که نرخ تورم انتظاری (که اغلب به وسیله نرخ تورم واقعی که بر حسب قیمت‌های مصرف اندازه‌گیری شده و جانشین نرخ تورم انتظاری گردیده) خیلی معنادار است. نتایج به دست آمده، اهمیت اثرات جانشینی بین داراییهای واقعی و تراز پول واقعی را نشان می‌دهد.^(۳)

به جهت اهمیت تورم در تقاضای پول بخصوص در کشورهای در حال توسعه از یک طرف و اهمیت یافتن تورم در حد یکی از معضلات اساسی اقتصاد به ویژه در سالهای پس از انقلاب در اقتصاد ایران، در این تحقیق سعی بر آن است تا رابطه بین این دو در قالب مدل تقاضای پول کاگان تحت شرایط تورمی بالا بررسی شود.

البته در مورد تقاضای پول در ایران مطالعات فراوانی صورت گرفته ولی ویژگی مهم این تحقیق یکی استفاده از داده‌های ماهانه و دیگری تأکید اکید بر نقش تورم به عنوان مهمترین عامل توضیح دهنده تقاضای پول در قالب مدل کاگان می‌باشد. اما قبل از آن لازم است آشنائی هرچند مختصری نسبت به ساختار بازارهای مالی ایران پیدا کنیم.

سیستم مالی در ایران که عمدتاً توسط دولت کنترل میشود، شامل بانک مرکزی، شش بانک

1- Simultaneity

2- Proxy variables

3- Agenor, p.r & Montiel. p.j "Development Macroeconomics", Princeton University Press, 1996.

تجاری و چهار بانک تخصصی و همچنین شرکتهای بیمه، صندوقهای بازنشستگی و شرکتهای مختلف سرمایه گذاری است که همگی تحت قواعد اسلامی عمل میکنند.

سازماندهی و ساختار دهی مجدد سیستم بانکی همراه با اصول اسلامی در ایران در اوایل دهه ۱۳۶۰ آغاز شد، علیرغم رفرمهای مختلفی که توسط مقامات پولی در تلاش برای تسریع توسعه و افزایش کارایی سیستم بانکی صورت گرفته، این سیستم شدیداً مقررات زده و بدون توسعه باقی مانده است. یک بازار پول سازماندهی شده وجود ندارد و بازار سرمایه بسیار محدود است و مقامات پولی تا حد زیادی به ابزارهای مستقیم کنترل پول تکیه دارند.

گرچه بانکها به آهستگی در حال تبدیل شدن به مدلی از بانکداری از نوع شریک در سود در طرف سپرده گذار می باشند، پیشرفت در طرف وام دهی کند بوده است. نتیجتاً نرخهای بازدهی در طرف سپرده گذار شامل یک بازدهی (هرچند ناچیز) می باشد، در حالی که در طرف وام دهی، سود دهی بر حسب مقادیر واقعی به علت قیدهایی که بر آن زده شده است (عمدتاً به علت تبصره های تکلیفی قوانین بودجه سالانه) به طور معنی داری منفی است. به علت برنامه های اعتباری دولت، اعتبارات اجباری (تکلیفی) توسط بانک به بخش های معینی از اقتصاد و در مجموعه ای از نرخ های یارانه ای اداری اعطا می شود. این اعتبارات به طرح های دولتی و عمومی در نرخ های زیر هزینه بازار می باشند و نرخ ارز نیز تا حدودی به وسیله دولت در نرخ معین تخصیص داده می شود. روی هم رفته یک نظام بانکی مقررات زده واسطه مالی حاکم در اقتصاد می باشد. نرخ های بازدهی داراییهای مالی بر حسب مقادیر واقعی به طور معنی داری منفی است و سپرده های بانکی (به ویژه سپرده های پس انداز) داراییهای مالی اصلی در سبد دارایی بخش غیر بانکی داخلی است.

تا زمانی که مدل سازی برای پول در چنین زمینه مقررات زده و چنین ساختاری صورت می گیرد، می باید به دو پیامد مهم تأکید نمود: اولاً به علت طبیعت بازار مالی با دامنه بسیار محدودی از داراییهای مالی قابل دسترس برای سرمایه گذار، داراییهای واقعی بایستی بخش مهمی از سبد سرمایه او را تشکیل دهند، بنابراین نرخ تورم (یک جانشین برای نرخ های بازدهی